

Porthan – ”koko Suomen opettaja”

Toivo Viljamaa

*Dignus itaque, quem cives gratissimi
communem Fenniae praeceptorem salutent*

”Kiitolliset kansalaiset tervehtivät Porthania
ansaitusti nimellä koko Suomen opettaja”

(Jacob Tengström, *Oratio funebris in memoriam
Henrici Gabrielis Porthan*)

Auraica -lehteä toimittavan Porthan-Seuran päätehtävänä on ollut Henrik Gabriel Porthanin laajan kirjallisen tuotannon julkaiseminen ja Porthaniin liittyvän tutkimuksen edistäminen. Porthanin Koottujen teosten (*Opera omnia* I–XIII) ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1939 ja viimeinen vuonna 2007. Tämä mittava julkaisusarja ei kuitenkaan kata läheskään kaikkea sitä, mitä Porthan pitkän akateemisen uransa aikana kirjoitti. Julkaisusarjassa ei ole esimerkiksi voitu asianmukaisesti esitellä kaikkea Porthanin opetustoimintaan liittyvää aineistoa. Näin on käynyt muun muassa ns. väittelijän teeseille (*theses respondentis*), jotka kyllä löytyvät painettuina yksityisten väitösvihkojen alkusivuille, mutta ovat sellaisina vaikealukuisia ja vaikeasti löydettäviä ja jääneet näin Turun akatemian ja Porthanin tutkijoille lähes tuntemattomiksi. Siksi seuralla on täysi syy nimetä kuluneen vuoden merkittävimmäksi tapahtumaksi väitöstutkimuksen, joka nyt korjaa tämän Porthanin tuotannon julkaisemista ja tutkimista koskevan puutteen.

Lauantaina 8. joulukuuta 2012 esitettiin Turun yliopistossa julkisesti tarkastettavaksi FM Inkeri Kinnarin väitöskirja *Hyödyllisiä ja mielekkäitä oppeja kotiin vietäväksi. H. G. Porthanin väitösteesit ja akateeminen kasvatus*, Turku 2012, 276 s. (Turun yliopiston julkaisuja, sarja C: nro. 354. Väitöskirja on myös sähköisessä muodossa osoitteessa <https://www.doria.fi/handle/10024/86131>).

Väitöskirjassa julkaistaan kaikki Porthanin väitösteesit (*theses respondentis*) ja analysoidaan niiden pohjalta Porthanin akateemista opettajan työtä. Porthanin laatimia latinankielisiä teesejä on yhteensä 875 kappaletta ja ne ovat ilmestyneet jakautuneina 114 erilliseen väitökseen vuosina 1771–1804. Kutakin näistä väitöksistä puolusti yksittäinen opiskelija julkisessa väitöstilaisuudessa. Kyseessä on siis jo laajuudeltaan merkittävä aineisto. Väitöskirjassa teesit on julkaistu yhtenäisessä liitteessä sivuilla 209–271; jokaisen teesiluettelon yhteydessä on mainittu myös väitöksen päiväys ja väitöksen julkaisuyhteys sekä opiskelija, joka puolusti (toimi respondenttina) kyseisen luettelon väitteitä. Tällä tavalla julkaistuina Porthanin teesit ovat nyt helposti tutkijoiden käytettävissä; ja sellaiset tutkijat, jotka eivät osaa itse tulkita 1700-luvun tieteen kieltä, voivat huoletta turvautua Kinnarin varsinaisessa analyysiosiossa tekemiin yksityiskohtaisiin tulkintoihin.

Esitellessäni vuonna 2005 Porthanin Koottujen teosten XII osan johdannossa Porthanin väitösteesejä totesin mm., että ”teesit olivat yksi Porthanin tapa opettaa ja saattaa ajatuksensa lukevan sivistyneistön tietoon. Kaiken kaikkiaan Porthanin *theses respondentis* on merkittävä hänen ajatteluaan ja mielipiteitään valaiseva aineisto”. Olen iloinen, että Inkeri Kinnari on nyt osoittanut mainiosti toteen arveluni. Väitöskirjansa johtopäätöksissä hän sanoo mm.: ”Tämä tutkimus mahdollistaa Porthanin teesien hyödyntämisen lähteenä kaikessa muussa häntä koskevassa tutkimustyössä ja tuo merkittäviä tarkennuksia aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin näkemyksiin. Tarkasteltiin sitten mitä tahansa Porthanin opetuksen ja tieteellisen ajattelun aihepiiriä, ei hänen teesejään voi jättää huomiotta. Ne tarjoavat sekä tiivistelmiä hänen näkemyksistään että myös tarkennuksia hänen painotuksiinsa puhumattakaan siitä, kuinka ainutlaatuisella tavalla ne kuvaavat aikakauden akateemista yleissivistystä.” – Kinnarin väitöskirjan lukijan on helppo yhtyä näihin johtopäätöksiin: Porthanin teesit ovat todella merkittävä aineisto ei vain laajuudeltaan vaan myös sisällöltään.

Alussa mottona siteeraamani latinankielinen lause on piispa Jacob Tengströmin puheesta, jonka hän piti marraskuussa 1804 Henrik Gabriel Porthanin muistoksi pidetyssä tilaisuudessa. Katsellessaan muistotilaisuuteen kokoontunutta juhlayleisöä Tengström totesi mm., että Porthanin veroista opettajaa ei Turun akatemialla ollut koskaan ollut; useimmat läsnä olevat akatemian konsistorin jäsenet ja opettajat olivat hänen oppilaitaan, jotka olisivat valmiita myöntämään, että akatemiassa vallitseva valo ja into yleiseen hyvään juontavat lähes yksinomaan hänestä. Porthanilla oli selkeä ja hyvä ymmärrys, oivallinen muisti ja ennen muuta hänellä oli mitä loistavimmat opettajanlahjat yhdistettyinä väsymättömään mieltymykseen ja uurastukseen tietojensa välittämisessä. Hänen moraaliset ominaisuutensa olivat ihailtavat, hän oli avoin ja luotettava ystävä ja opiskelevan nuorison isä; hän oli hyvä kansalainen ja innokas yleisen hyvän ajaja, mies, joka ansaitsee kiitollisilta kansalaisilta nimityksen ”koko Suomen opettaja”.

Porthan oli suosittu opettaja, Hän luennoi retoriikasta, runoudesta ja antikviteeteista latinaksi ja ruotsiksi. Lisäksi hän opetti mm. filosofiaa, psykologiaa, kasvatustietoa ja historiaa. Erityisesti hän keskittyi tutkimaan Suomen historiaa, kieltä ja kansanrunoutta. Hän perehtyi laajalle ulottuneilla matkoillaan konkreettisesti koko Suomeen, suomalaisiin ja Suomen maantietoon. Hän osallistui yhteiskunnalliseen keskusteluun, kansalaisten kasvatukseen ja taloudellisen hyödyn edistämiseen Åbo Tidningarin kirjoituksilla ja Talousseuran aktiivisena jäsenenä. Tässä on ansioita, jotka varmasti antoivat aiheen nimitykseen ”koko Suomen opettaja”. Vielä enemmän Tengström kuitenkin ajatteli sitä, että Porthan oli antaumuksellinen opettaja ja opiskelijoiden ohjaaja. Hän oli ohjannut kaikkiaan 210 väitöstä, joista yli puolet oli teesiväitöksiä. Käytännössä siis 1700-luvun lopulla lähes kaikki Suomen papit, opettajat ja virkamiehet olivat saaneet nauttia Porthanin opetusta ja välittivät näin häneltä saamiaan oppeja kautta koko Suomen kukin omalla työpaikallaan.

Inkeri Kinnarin tutkimuksen suurena ansiona pidän sitä, että hän tuo vahvasti esille Porthanin toiminnan nuorison opettajana ja samalla myös koko kansan kasvattajana – samat seikat, joilla myös Tengström luonnehti opettajaansa. Porthanin teesit liittyivät kiinteästi hänen muuhun opetustoimintaansa, varsinkin psykologian ja kasvatustieteen

luentoihin. Useissa teeseissä hän ottaa esille myös ajankohtaisia teemoja, jotka koskettelevat koululaitosta, opettamista ja kasvatusta tai yleensä yhteiskunnan hyvinvoinnin edistämistä. Kinnari osoittaa tutkimuksellaan, että Porthanin teesien keskeiset päämäärät olivat kasvatuksellisia. Porthanin tavoitteena oli tarjota oppilailleen hyödyllisiä ja mielekkäitä oppeja, joilla olisi käyttöä näiden tulevilla uralla opettajina, pappeina ja virkamiehinä. Teesit eivät olleet pelkkä sekalainen kokoelma oppineisuuden osoittamista, vaan ne kiinnittyivät läheisesti sekä opintojen sisältöön että ympäröivään yhteiskuntaan. Koko tutkimuksensa Kinnari kiteyttää seuraavaan yhteenvetoon: ”Porthanin teesien käsittelyn mittaan on käynyt selväksi, että niissä korostuvat valistuksen myötä painottuva järjen käyttö ja taikauskon vastustus, talouden utilistinen tarkastelu sekä uushumanistinen näkemys kirjallisuudesta. Kaikkein leimallisimpana piirteenä teeseissä on kuitenkin kasvattavuus, joka suuntautuu ylioppilaisiin, näiden tuleviin oppilaisiin ja sitä kautta koko kansakuntaan.”

Minun suosikkini on teesi vuodelta 1788 (*Chron.* 8:5, Kinnari, s. 229), jossa Porthan lausuu oman valistussanomansa hyvin ytimekkäästi:

Lumen literarum ac philosophiae superstitioni & fanaticismo valide utique obsistit.

”Kirjallisuuden ja filosofian valo on taikauskon ja fanaattisuuden vahva vastus.”

Toivo Viljamaa

toivo.viljamaa (apud) sci.fi